

Оригинални научни рад

УДК: 341.49:341.322.5((497.115)"1999/2023"

DOI: 10.5937/zrffp55-57722

ПОСТУПЦИ ЗА РАТНЕ ЗЛОЧИНЕ ПРОТИВ ПРИПАДНИКА СРПСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ДП КОСОВО И МЕТОХИЈА У ПЕРИОДУ 1999–2023. ГОДИНЕ (I ДЕО)

Здравко В. ГРУЈИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
Правни факултет
Косовска Митровица (Србија)

¹ zdravko.grujic@pr.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0001-7433-1468>

Примљен: 23. 3. 2025.
Прихваћен: 10. 6. 2025.

ПОСТУПЦИ ЗА РАТНЕ ЗЛОЧИНЕ ПРОТИВ ПРИПАДНИКА СРПСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ НА ТЕРИТОРИЈИ АП КОСОВО И МЕТОХИЈА У ПЕРИОДУ 1999–2023. ГОДИНЕ (I ДЕО)²

Кључне речи:
ратни злочини;
АП Косово и
Метохија;
српска заједница.

Сажетак. Поступци за ратне злочине на простору АП Косово и Метохија покрећу се већ крајем 1999. године и до данас, у највећој мери, карактеришу однос привремених институција самоуправе у Покрајини и, нешто касније, самопроглашених институција и различитих организационих облика тзв. правосудног система према српској заједници, како појединцима тако и према српском националном колективитету и идентитету. Имајући у виду да је у великом броју предмета у поступцима за ратне злочине национална припадност тужилаца и судија била довољна за предикцију исхода предмета, докази који су се изводили и судска „истина” која је утврђивана у различитим поступцима имала је за циљ не само кажњавање оптужених већ и застрашивање и колективну криминализацију припадника српске заједнице која живи или је живела на територији АП Косово и Метохија.

Једностран и етнички мотивисан приступ и утицај тужилаца и квази-судских органа који су стварно или функционално надлежни за вођење кривичних поступака за кривично дело ратних злочина у неком обиму је био умањен када је дошло до укључивања иностраних (међународних) тужилаца и судија у предмете који су се водили. Очекивано, измењена етничка структура у оквиру тзв. правосудног система, доводила је до одлука којима се негирала или ниподаштавала

² Рад представља резултат истраживања које финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација (Уговор бр. 451-03-137/2025-03/200254). Рад је настао у оквиру истраживања на пројекту *Систем заштите људских права и основних слобода – стварање, изазови и перспективе*, који финансира Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици. Рад је резултат истраживања на пројекту *Праћење стварања људских права на Косову и Метохији*, који финансира Канцеларија за Косово и Метохију Владе Републике Србије.

претходно „успостављена” пракса кажњавања оптужених за ратне злочине (чланова српске националне заједнице).

Међутим, иако се улога међународних представника УНМИК-а и ЕУЛЕКС-а у раду тзв. правосудних органа у Покрајини може посматрати, анализирати, преиспитивати из различитих перспектива, чињеница је да је од тренутка препуштања (уступања) вођења предмета тзв. специјализованим правосудним органима у поступцима за ратне злочине, притисак на појединце који се оптужују за вршење ратних злочина или српски колективитет као целину постаје нешто што би се могло назвати институционалним етничким прогоном. У раду се указује на различите фазе „креирања” тзв. правосудног система надлежног за поступање у поступцима за ратне злочине и других органа који су стварно надлежни за вођење поступака за ратне злочине извршене на територији Покрајине, различит приступ припадницима српске заједнице као оптуженима и жртвама кривичних дела ратних злочина, уз фокусирање анализе на приказ тренутног стања у коме се, практично, сваки припадник српске заједнице, уколико живи или има одређено право, статус или имовину на територији Покрајине, може сматрати „погодном метом” за покретање поступка за ратне злочине.

Увод

Поступци за ратне злочине против припадника српске заједнице на територији АП Косово и Метохија спроводе се практично од последњих месеци 1999. године и започињу убрзо након доношења Резолуције бр. 1244 Савета безбедности Уједињених нација,³ закључења тзв. Кумановског споразума,⁴ повлачења припадника српских војних и полицијских снага са

³ Resolution 1244 (1999). Adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999. <https://digitallibrary.un.org/record/274488?v=pdf>

⁴ Војно-технички споразум између Међународних безбедносних снага (КФОР) и влада Савезне Републике Југославије и Републике Србије закључен је у Куманову (Република Македонија) дана 9. јуна 1999. године. <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/?id=19947>

територије АП Косово и Метохија, прогона и егзодуса припадника српске и других неалбанских заједница са поменуте територије и потпуне промене етничке структуре становништва, односно протеривања више од 250.000 припадника српске и других неалбанских заједница,⁵ као и формирања привремених органа локалне самоуправе на Косову и Метохији и првих облика квазисудске власти.⁶

Поступци за ратне злочине на територији Косова и Метохије пред овако организованим квазисудским органима, мешовитим судским већима уз учешће међународних представника Мисије УН на Косову (*United Nations Mission in Kosovo, UNMIK/УНМИК*) и Мисије Европске уније на Косову (*European Union Rule of Law Mission in Kosovo, EULEX/ЕУЛЕКС*),⁷ као и они који су се водили пред тзв. правосудним органима самопрокламоване територије (након усвајања декларације о једностраном проглашењу независности Покрајине 2008. године), а касније и према новој организацији тзв. правосуђа и рада специјалних одељења и већа на територији Покрајине,⁸ потврђују да од 1999.

⁵ Процена Владе Савезне Републике Југославије говори у прилог томе да је од јуна 1999. до маја 2000. године простор Косова и Метохије напустило више од 250.000 Срба, Муслимана, Рома, Турака, Хрвата и Албанаца, а да је убијено више од 1.300 Срба, док се 3.430 лица води као нестало (Димитријевић, 2024, стр. 200).

⁶ Први започети кривични поступци, иако покретани са идејом суђења за ратне злочине, квалификовали су се за кривична дела убиства, незаконитог поседовања оружја, изазивања опште опасности, тешке крађе, а чак и за кривично дело геноцида.

⁷ У Извештају ОЕБС Мисије на Косову, Одељења за људска права и владавину права, Секције за праћење правног система, објављеног у септембру 2002. године, између осталог се наводи да „[к]ада је у јуну 1999. УНМИК стигао на Косово, након оружаног сукоба и кампање бомбардовања НАТО, није постојао функционалан правосудни систем. Специјални представник генералног секретара основао је 28. јуна 1999. Заједничко саветодавно веће за привремена судска именовања (ЗСВ) како би давало предлоге за привремена именовања судија и тужилаца у оквиру ванредног правосудног система (ВПС). Одлуком СПГС, ЗСВ је распуштено 7. септембра 1999. године и замењено Саветодавном правосудном комисијом (СПК), која је свој рад започела 27. октобра 1999. После избора и именовања, до јуна 2000. године, успостављен је редован систем кривичног правосуђа на целом Косову”. У наставку Извештаја се наводи да „[у]пркос успеху поновног успостављања правосудног система за мање од годину дана, и упркос опсежним напорима да се правосудни систем даље унапреди, још увек је постојао низ питања која су изазивала забринутост. Низак ниво партиципације припадника мањинских заједница – поготово косовских Срба – у систему правосуђа, удружен са дугом и континуираном климом етничког конфликта, подстакао је забринутост због стварних или перципираних предрасуда против српске заједнице. Ово питање је постало посебно акутно у вези са способношћу домаћег правосуђа да исправно и непристрасно истражује и води судски процес у предметима који се тичу припадника мањинске заједнице умешаних у кривична дела почињена током оружаног сукоба, од јесени 1998. до пролећа 1999. године”.

⁸ Према тзв. Закону о судовима који је ступио на снагу 1. јануара 2019. године и који је усвојен од стране самопрокламованих органа самоуправе на Косову утврђена је надлежност Специјалног одељења (Департмана за тешка кривична дела) Основног

године није успостављен адекватан правосудни механизам у Покрајини који би кривичне поступке за ратне злочине спроводио у складу са принципима независности, непристрасности, објективности, забране дискриминације по етничкој основи, суђења у разумном року, утврђивања истине, заштите права оптужених лица и искључивања арбитрарности тужилаца и судија.⁹

У том контексту, у Извештају Организације за европску безбедност и сарадњу (OSCE/ОЕБС) Мисије на Косову, Одељења за људска права и владавину права, Секције за праћење правног система) из 2002. године наводе се следеће чињенице: „Да би решио проблем етничке пристрасности у таквим предметима ратних злочина или, уопште, у свим случајевима међуетничког насиља, а такође као одговор на јавне немире и насиље у Косовској Митровици у фебруару 2000. године, СПГС је донео Уредбу УНМИК-а 2000/6¹⁰ која омогућава именовање међународног судије и међународног тужиоца [...] након притиска штрајкача глађу у Митровици – већином притворених косовских Срба који су били под истрагом или су чекали суђења за ратне злочине – СПГС је донео Уредбу УНМИК-а 2000/34,¹¹ којом су повећана овлашћења у постављању међународних судија и тужилаца на целој територији Косова”.¹² У извештају се наводи и да су „[п]очетна именовања међународног особља у судовима збиља [су] помогла да се отклоне неки проблеми везани за етничку пристрасност. Међутим, с обзиром на

суда у Приштини за, између осталог, кривична дела против међународног права, укључујући и ратне злочине за које није окончан поступак испитивања оптужнице. Истим прописом је предвиђено да ће предмете у којима није окончан поступак испитивања оптужнице разматрати надлежни судови (углавном сходно месној надлежности), односно судови који су први покренули кривични поступак, до њиховог окончања у свим фазама поступка.

⁹ У поменутом извештају ОЕБС-а се, у овом контексту, наводи покушај решавања проблема, и то: „[...] значајан корак у решавању ових проблема предузет је доношењем Уредбе УНМИК-а 2000/64 од 15. децембра 2000. године. Замишљена као лек против сумње о потенцијалној етничкој пристрасности, ова уредба је дала право надлежним тужиоцима, оптуженима или њиховим браниоцима да од Административног одељења правде траже додељивање предмета међународним судијама и тужиоцима или промену јурисдикције када је ово 'неопходно у циљу обезбеђивања независности и непристрасности правосуђа или ваљаног администраирања правде' [...] Након ступања на снагу ове уредбе, сва суђења за ратне злочине воде се пред судовима састављеним од већине међународних судија, док кривично гоњење преузимају међународни тужиоци.”

¹⁰ Уредба УНМИК-а бр. 2000/6 о постављењу и разрешењу међународних судија и међународних тужилаца из службе. https://www.atk-ks.org/wp-content/uploads/2017/07/Uredba_2000_06.pdf

¹¹ Уредба УНМИК-а бр. 2000/34 о допуни Уредбе УНМИК-а бр. 2000/6. https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/04serbian/SC2000regs/RSC2000_34.pdf

¹² У свим деловима званичних докумената који су цитирани у овом раду кориговане су стилске, граматичке и правописне грешке и непрецизности.

ограничени број ових међународних судија и њихова ограничена овлашћења, та постављења нису успела у потпуности да реше проблем пристрасности, те су за резултат имала различит третман сличних предмета. Оптужени за ратне или етнички мотивисане злочине сличне природе и озбиљности, нашли су се пред кривичним већима различитог састава. Нека већа чиниле су искључиво судије косовски Албанци, док су друга укључивала по једног међународног судију. Штавише, окружна судска већа, састављена према домаћем закону, имала су двоје професионалних судија и троје судија-поротника; пресуде су се доносили већином гласова, а сваки судија имао је равноправан глас. Подједнака дистрибуција важности гласа сваког судије озбиљно је смањила утицај који би међународни судија могао имати на потенцијалну пресуду мотивисану етничком пристрасношћу. У том погледу, улога првих међународних судија није била довољна да отклони недостатак објективне неутралности у процесима за наведене озбиљне ратне злочине”.¹³

Осим утврђивања надлежности различитих квазисудских органа, мешовитих већа, суђења пред различитим надлежним судовима, утврђивања надлежности тзв. посебног одељења за поступање у поступцима ратних злочина, а за поступке у којима није дошло до испитивања оптужнице пред другим судовима, током овог периода важно је указати на још неколико чињеница.

Имајући у виду чињеницу да је, неспорно, у контексту сукоба на простору АП Косово и Метохија и касније током проглашења и трајања ратног стања на територији бивше Савезне Републике Југославије и Републике Србије за време НАТО агресије било извршених ратних злочина у догађајима који су обележили тај период, кривични поступци којима се утврђује кривична одговорност и кажњавање извршилаца ратних злочина, злочина против човечности и других међународних кривичних дела, осим на територији Косова и Метохије, воде се и у Републици Србији, пред хибридни судским органима у Хагу, али и од стране међународних *ad hoc* трибунала за бившу Југославију.

Наиме, на територији уже Србије је 2003. године усвојен Закон о организацији и надлежности државних органа у поступцима за ратне злочине, и пред посебним одељењима судова воде се поступци против окривљених лица за извршења кривичних дела ратних злочина, између осталог, и оних који су извршени на територији АП Косово и Метохија.¹⁴ Чланом 2. овог закона предвиђено је да се он примењује ради откривања, кривичног

¹³ Извештај ОЕБС Мисије на Косову, Одељења за људска права и владавину права, Секције за праћење правног система који је објављен септембра 2002. године. <https://www.osce.org/files/f/documents/8/0/12551.pdf>

¹⁴ Закон о организацији и надлежности државних органа у поступку за ратне злочине. *Службени гласник РС*, бр. 67/2003-4, 135/2004-71, 61/2005-7, 101/2007-10, 104/2009-4, 101/2011-272 – др. закон, 6/2015-7, 10/2023-4.

гоњења и суђења за: 1) кривична дела из члана 370 до 384 и чланова 385 и 386 Кривичног законика; 2) тешка кршења међународног хуманитарног права извршена на територији бивше Југославије од 1. јануара 1991. године која су наведена у Статуту Међународног кривичног суда за бившу Југославију; 3) кривично дело помоћ учиниоцу после извршеног кривичног дела из члана 333 Кривичног законика, ако је извршено у вези са кривичним делима из тачака 1) и 2) овог члана. За поступање у предметима утврђена је надлежност посебног Јавног тужиоца за ратне злочине, којим руководи Главни јавни тужилац Јавног тужилаштва за ратне злочине, Службе за откривање ратних злочина у оквиру Министарства унутрашњих послова, као и надлежност Вишег суда у Београду, као првостепеног, односно Апелационог суда у Београду, као другостепеног, односно Одељења за ратне злочине у овим судовима, на чијем је челу председник Одељења, који уједно и руководи радом Одељења. Предмети у поступцима се воде и подаци о њима редовно објављују и ажурирају.¹⁵

Такође, чињеница је да је због етничке припадности и арбитрарности тужилаца и судова са територије Покрајине дошло, услед међународних притисака и након закључивања посебног споразума, до оснивања посебног Специјалног (Специјализованог) тужилаштва и Специјалних (Специјализованих) већа као посебних *ad hoc* правосудних органа са мандатом и надлежношћу у поступцима за злочине против човечности и за ратне злочине који су извршени на територији Косова и Метохије у периоду од 1. јануара 1998. године до 31. децембра 2000. године, од стране лица (извршилаца) који су држављани тадашње Савезне Републике Југославије.¹⁶ Седиште ових *ad hoc* органа је у Хагу, у Холандији, а састав и чланство је интернационално. Поступци су покренути против високопозиционираних припадника тзв. Ослободилачке војске тзв. Косова.¹⁷

И *ad hoc* Међународни кривични трибунал за бившу Југославију, основан 1993. године, водио је кривичне поступке против оптужених лица за тешка кршења Женевских конвенција из 1949. године и кршења закона и обичаја ратовања, као облика кривичних дела ратних злочина, и друга

¹⁵ Видети <https://www.tuzilastvorz.org.rs/sr/предмети>

¹⁶ Видети <https://www.scp-ks.org/sr>

¹⁷ Хашим Тачи, Кадри Веселџи, Реџеп Сељими и Јакуп Краснићи терете се по шест тачака оптужнице за злочине против човечности (прогон, затварање, други нехумани поступци, мучење, убиство и присилни нестанак лица) и четири тачке оптужнице за ратне злочине (противзаконито или произвољно хапшење и лишавање слободе, сурово поступање, мучење и убиство). Поступак је у току. Пред Специјализованим већима води се и поступак за кривична дела против правосуђа (јавно откривање идентитета заштићених сведока). Осуђени су Хисни Гунцати и Насим Харадинај. Једино лице, осуђено у првостепеном поступку, па и у поступку по жалби, који је након одлуке тзв. Врховног суда враћен панелу Апелационог суда, на 26 година затвора, затим на 22 године, а на крају на 15 година затвора је Саљим Мустафа, један од команданата тзв. ОВК.

најтежа међународна кривична дела из надлежности Трибунала, између осталог, и поводом догађаја на територији АП Косово и Метохија.¹⁸ Хашки трибунал подигао је, поводом догађаја на Косову и Метохији, оптужнице против највиших представника органа Републике Србије, председника државе, Владе, министара, највиших припадника војних и полицијских снага и осудио, највећи број њих, по командној одговорности, односно за удружени злочиначки подухват за злочине против човечности и ратне злочине.¹⁹ Оптужена су и лица албанске националности, али су сва ослобођена оптужби, осим једног.²⁰ Не улазећи због природе овог рада у достигнућа и наслеђе Хашког трибунала, вероватно је и начин поступања у предметима који су у вези са догађајима на Косову и Метохији у великој мери утицао на каснији развој догађаја и оснивање тзв. посебних тела, Специјализованог тужилаштва и Већа за суђења за ратне злочине у Хагу, по оптужбама за ратне злочине и злочине против човечности против лица албанске националности. Кључна чињеница која је утицала на оснивање ових тзв. Већа и Специјализованог тужилаштва је, без сваке сумње, извештај Дика Мартија о нечовечном поступању и илегалној трговини људским органима који је представљен Парламентарној скупштини Савета Европе 7. јануара 2011. године (Marty, 2011).

Меродавно материјално кривично право

Иако је рад посвећен савременим изазовима пред српском заједницом на територији АП Косово и Метохија због бројних поступака који се покрећу за кривична дела ратних злочина против лица српске националности, морали смо у уводном делу рада да прикажемо комплексност успостављене надлежности за вођење поступака за ратне злочине извршене у Покрајини и њених измена у протеклих 25 година, али и у Републици Србији и на, у целини или делимично (хибридно), међународном нивоу.

¹⁸ Видети <https://www.icty.org/bcs/o-mksj>

¹⁹ Односно, за учешће у удруженом злочиначком подухвату. Оптужени су Слободан Милошевић, а у другом поступку Милан Милутиновић, Никола Шаиновић, Драгољуб Ојданић, Небојша Павковић, Владимир Лазаревић и Сретен Лукић. Самостално је оптужен и Властимир Ђорђевић. Слободан Милошевић је преминуо у току поступка, Никола Шаиновић, Небојша Павковић и Сретен Лукић осуђени су на по двадесет две, а Властимир Ђорђевић на двадесет седам година затвора за злочине против човечности и кршења закона и обичаја ратовања. Драгољуб Ојданић и Владимир Лазаревић осуђени су на по 15 година затвора за помагање и подржавање оптужби за депортацију и присилно премештање становништва. Милан Милутиновић је ослобођен оптужби.

²⁰ Рамуш Харадинај, Идриз Баљај и Лахи Брахимај ослобођени су кривице на поновљеном суђењу. Фатмир Љимај и Исак Мусљију ослобођени су одговорности, а Харадин Баља је једини Албанац који је осуђен пред Трибуналом, и то казном затвора од тринаест година.

Ратни злочини не застаревају (Стојановић, 2017, стр. 384).²¹ Поступци се могу водити због постојања основане сумње да је неко лице извршило радњу која чини облик извршења ратног злочина. То подразумева утврђивање које је материјално право меродавно, поштујући, као основно, начело законитости кривичног права, примену закона који је важио у тренутку извршења кривичног дела, али и примену кривичног закона који се сматра повољнијим по оптуженог. Посебно је питање које се кривично материјално право (кривични закон) примењивало као и које се примењује у Покрајини.

По успостављању мисије УНМИК, крајем децембра 1999. године, специјални представник генералног секретара УН донео је Уредбу којом се утврђује које ће се право примењивати. Овом уредбом дефинисано је да ће се на територији Косова и Метохије примењивати, између осталих, закони који су били на снази на дан 22. марта 1989. године а, „[у]колико у поступку одлучивања надлежни суд или орган или правно лице утврди да правни основ није уређен законима [...], али је уређен неким другим законом који је на снази на Косову после 22. марта 1989. године, суд, орган или правно лице примениће прописе који су на снази после тог датума”.²² На основу ове уредбе, за кривична дела ратних злочина примењивао се Кривични закон Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, касније Кривични закон Савезне Републике Југославије, односно Основни кривични закон.²³ У Републици Србији у поступању пред посебним органима примењују се одредбе Кривичног законика²⁴ и претходног кривичног закона, а пред Хашким трибуналом примењивале су се одредбе Статута.²⁵

Ратним злочинима сматрају се разни облици нечовечног поступања према одређеним категоријама лица за време рата или у вези са ратом чиме се крше правила међународног права. Без обзира о којој се врсти ратних злочина ради, за њих је карактеристично неколико обележја: 1) нечовечно поступање (убијање, мучење, наношење патњи); 2) кршење правила

²¹ Кривично гоњење и извршење казне не застарева за кривична дела геноцида и ратних злочина, као ни за кривична дела за која по међународним уговорима застарелост не може да наступи.

²² Уредба бр. 1999/24, о закону који се примењује на Косову. https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/04serbian/SC1999regs/RSC1999_24.pdf. Уредба је допуњена 27. октобра 2000. године. https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/04serbian/SC2000regs/RSC2000_59.pdf

²³ *Службени лист СФРЈ*, бр. 44/76, 46/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90, *Службени лист СРЈ*, бр. 35/92, 16/93, 31/93, 37/93, 24/94, 61/01, *Службени лист РС*, бр. 39/03.

²⁴ Кривични законик. *Службени лист Републике Србије*, бр. 85/2005-30, 88/2005-51 (исправка), 107/2005-171 (исправка), 72/2009-53, 111/2009-36, 121/2012-3, 104/2013-3, 108/2014-3, 94/2016-7, 35/2019-3, 94/2024-390.

²⁵ Статут Међународног кривичног трибунала за бившу Југославију. https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_bcs.pdf

међународног права (повреде Женевских конвенција из 1949. године) за време рата, оружаног сукоба или окупације (Лазаревић, 2000, стр. 50). Наше кривично законодавство допуњено је према Женевској конвенцији из 1949. године и Допунском протоколу из Женевске конвенције из 1977. године (Ђорђевић, 2011, стр. 259).

У међународном праву, историјски посматрано, како наводи Стојановић (2017, стр. 1070–1071), ратни злочини су настали раније од већине међународних кривичних дела. Регулисани су како обичајним међународним правом тако и међународним уговорима. Најважнији међународни уговори који регулишу ову област јесу Женевске конвенције из 1949. године и два допунска протокола уз те конвенције из 1977. године. Кривични законик предвиђа три врсте ратних злочина, а најважнија разлика између ова три кривична дела јесте у односу на пасивног субјекта, односно лица према којима се ратни злочин врши. Исти аутор наводи да Римски статут Међународног кривичног суда не прави ту разлику већ у оквиру истог члана (члан 8) обухвата све оне радње које представљају радњу извршења три врсте ратних злочина које познаје наше право. Ако упоредимо решење из Кривичног законика и оног у Римском статуту, можемо констатовати да су многобројне радње извршења предвиђене чланом 8. Статута обухваћене кривичним делима из главе тридесет четврте Кривичног законика, јер се приликом прописивања ратних злочина у Статуту, као и кривичних дела из поменуте главе Кривичног законика, пошло, пре свега, од Женевских конвенција из 1949. године и два допунска протокола из 1977. године. Ипак, наше раније кривично законодавство није садржало одређене облике извршења, па је Кривични законик усаглашен са Римским статутом допуњавањем и иначе бројних облика радње извршења. Ратни злочин против цивилног становништва има многобројне облике радње извршења који су постављени алтернативно. Те радње могу се квалификовати као кривична дела само ако се њима крше правила међународног права, што значи да је ово кривично дело бланкетног карактера. Норме међународног права од значаја за ово кривично дело садржане су у обичајном међународном ратном праву, али и у међународним конвенцијама.

У раније важећем кривичном законодавству на територији бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије ова кривична дела била су предвиђена у савезном законодавству које је, као и у сада важећем, познавало три категорије ратних злочина разврстаних према својству пасивних субјеката.

Ратни злочин против цивилног становништва из члана 142 КЗ СФРЈ предвиђа да: „(1) ко кршећи правила међународног права за време рата, оружаног сукоба или окупације нареди да се изврши напад на цивилно становништво, насеље, појединачна цивилна лица или лица онеспособљена за борбу, који је имао за последицу смрт, тешку телесну повреду или тешко

нарушавање здравља људи; напад без избора циља којим се погађа цивилно становништво; да се према цивилном становништву врше убиства, мучења, нечовечна поступања, биолошки, медицински или други научни експерименти, узимање ткива или органа ради трансплантације, наношење великих патњи или повреда телесног интегритета или здравља; расељавање или пресељавање или присилно однародњавање или превођење на другу веру; присиљавање на проституцију или силовање; примењивање мера застрашивања и терора, узимање талаца, колективно кажњавање, противзаконито одвођење у концентрационе логоре и друга противзаконита затварања, лишавање права на правилно и непристрасно суђење; присиљавање на службу у оружаним снагама непријатељске силе или у њеној обавештајној служби или администрацији; присиљавање на принудни рад, изгладњавање становништва, конфисковање имовине, пљачкање имовине становништва, противзаконито и самовољно уништавање или присвајање у великим размерама имовине које није оправдано војним потребама, узимање незаконите и несразмерно велике контрибуције и реквизиције, смањење вредности домаћег новца или противзаконито издавање новца, или ко изврши неко од наведених дела, казниће се затвором најмање пет година или затвором од четрдесет година. (2) Казном из става 1 овог члана казниће се ко кршећи правила међународног права за време рата, оружаног сукоба или окупације нареди: да се изврши напад на објекте посебно заштићене међународним правом и објекте и постројења са опасном снагом као што су бране, насипи и нуклеарне електране; да се без избора циља погађају цивилни објекти који су под посебном заштитом међународног права, небрањена места и демилитаризоване зоне; дуготрајно и великих размера оштећење природне околине које може да штети здрављу или опстанку становништва или ко изврши неко од наведених дела. (3) Ко кршећи правила међународног права за време рата, оружаног сукоба или окупације, као окупатор, нареди или изврши пресељење делова свог цивилног становништва на окупирану територију, казниће се затвором најмање пет година.”

Ратни злочин против рањеника и болесника из члана 143 КЗ СФРЈ предвиђа да „ко кршећи правила међународног права за време рата или оружаног сукоба нареди да се према рањеницима, болесницима, бродоломцима или санитетском или верском особљу врше убиства, мучења, нечовечна поступања, биолошки, медицински или други научни експерименти, узимање ткива или органа ради трансплантације, или наношење великих патњи или повреда телесног интегритета, уништавања или оштећења здравља, или противзаконито или самовољно уништавање или присвајање у великим размерама материјала средстава санитетског транспорта и залиха санитетских установа или јединица које није оправдано војним потребама, или ко изврши неко од наведених дела, казниће се затвором најмање пет година или затвором од четрдесет година.”

Ратни злочин против ратних заробљеника из члана 144 предвиђа да „ко кршећи правила међународног права нареди да се према ратним заробљеницима врше убиства, мучења, нечовечна поступања, биолошки, медицински или други научни експерименти, узимање ткива или органа ради трансплантације, наношење великих патњи или повреда телесног интегритета или здравља, присиљавања на вршење службе у оружаним снагама непријатеља, или лишавања права на правилно и непристрасно суђење, или ко изврши неко од наведених дела, казниће се затвором најмање пет година или затвором од четрдесет година.”

У Извештају Организације за европску безбедност и сарадњу, Одељења за људска права и заједнице, који се односи на суђења за ратне злочине у периоду од 1999. до 2009. године, а који је објављен 2010,²⁶ у делу који се односи на дефиницију ратних злочина експлицитно се наводи да „против-правна дела која се јављају у току оружаног сукоба различито су дефинисана у различитим националним или међународним јурисдикцијама. Међутим, таква дела у основи чине повреду Женевских конвенција, њихових протокола, или закона и обичаја ратовања у смислу кршења међународног хуманитарног права, ратних злочина, злочина против човечности и геноцида. У Кривичном закону Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (КЗ СФРЈ) такви злочини били су дефинисани у складу са Женевским конвенцијама, јер је Југославија била њихов потписник. За потребе овог извештаја термин 'ратни злочини' користи се да обухвати било које и свако кршење међународног и домаћег правног оквира, које се можда догодило за време и у вези са сукобом на Косову 1998–1999. Овај термин користи се у овом општем смислу ради лакшег упућивања, а не као ужа дефиниција једне категорије злочина у овој правној области.”

Међутим, када се у следећем пасусу анализира „важећи закон”, у Извештају се наводи да је „важећи закон на Косову у целини [...] већ годинама комплексно питање [...] Током своје прве године, УНМИК је изјавио да је закон на Косову који је важио 22. марта 1989. године био полазна тачка за важећи закон на Косову. Ту би спадале и уредбе које је прогласио специјални представник генералног секретара (СПГС) и подзаконски инструменти донети на основу њих. Дакле, закон који се односи на ратне злочине је комбинација КЗ СФРЈ и Привременог кривичног закона Косова (ПКЗК) усвојеног 2003.²⁷ Одредити, у овој мрежи закона, важећи закон за сваку ситуацију подједнако је тешко и за локалне и за међународне судије.”

²⁶ Извештај Организације за европску безбедност и сарадњу, Одељења за људска права и заједнице – Суђења за ратне злочине на Косову: оцена десетогодишњег периода 1999–2009. <https://www.osce.org/files/f/documents/8/7/68571.pdf>

²⁷ Уредба УНМИК-а 2003/25 о Привременом кривичном закону Косова (ПКЗК) од 6. јула 2003. године са накнадним изменама и допунама. Привремени кривични закон

Поред Привременог кривичног закона тзв. Косова, након једностраног проглашења независности тзв. Косова, донет је тзв. Кривични закон тзв. Републике Косово који је ступио на снагу 1. јануара 2013. године и на основу којег је престао да важи Привремени кривични закон који је уредбом прогласио специјални представник генералног секретара Уједињених нација на Косову.²⁸ Тзв. Специјализовано тужилаштво и Већа у Хагу, на основу посебног закона о њиховом оснивању, примењују „међународно обичајно право и материјално кривично право [тзв. – прим. аут.] Косова у оној мери у којој је то у складу са међународним обичајним правом, како је било примењиво у време када су злочини почињени, у складу са чланом 7(2) Европске конвенције о људским правима и основним слободама и чланом 15(2) Међународног пакта о грађанским правима, као инкорпорираним члановима 19(2), 22(2), 22(3) и 33(1) [тзв. – прим. аут.] Устава”.²⁹ Чланом 13. и 14. овог тзв. закона дефинисани су злочини против човечности и ратни злочини, а у наредном члану је прописано да „у складу са чланом 12, у складу са Уредбом УНМИК-а 1999/24 замењеном Уредбом УНМИК-а 2000/59, материјални кривични закони који су били на снази према косовском закону током временске надлежности Специјализованих већа били су: а) Кривични закон Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (1976); б) Кривични закон Социјалистичке Аутономне Покрајине Косово (1977); ц) било који блажи материјални кривични закон на снази између 1989. и јула 1999/27. октобра 2000.”

Према члану 13 тзв. Закона о специјализованим већима и специјализованом тужилаштву, „[у] сврху овог Закона, према међународном обичајном праву на снази у току временске надлежности Специјализованих већа, злочини против човечности обухватају било коју од следећих радњи предузетих као део ширег или систематског напада упереног против цивилног становништва, уз сазнање о нападу: а. убиство, б. истребљење, ц. поробљавање, д. депортација, е. затварање, ф. мучење, г. силовање, сексуално ропство, присилна проституција, присилна трудноћа и сваки други облик сексуалног насиља, х. прогон на политичкој, расној, националној или верској основи, и. присилни нестанак лица; и ј. други нехумани поступци” и није представљен на идентичан начин како је то наведено у тзв. Кривичном закону који се примењује на територији Косова.

У наредном члану, који носи назив „Ратни злочини према дефиницији међународног права”, „[у] сврху овог Закона, према међународном обичајном

тзв. Косова је важећи закон, „иако је усвојен након што су његове одредбе повољније за оптуженог, као на пример у погледу могућих казни”, наводи се у Извештају ОЕБС-а.

²⁸ Тзв. Законик br. 04/L-082. <https://old.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Krivicni%20zakonik.pdf>

²⁹ Члан 11 тзв. Закона о Специјализованом тужилаштву и Већима (Zakon br. 05/L-053). https://www.scp-ks.org/sites/default/files/public/05-l-053_a.pdf

праву на снази у току временске надлежности Специјализованих већа, ратни злочини обухватају следеће: а. Озбиљно кршење Женевских конвенција од 12. 8. 1949. године, укључујући било коју од следећих радњи против лица или имовине заштићене одредбама одређене Женевске конвенције: (i) намерно убијање, (ii) мучење или нечовечно поступање, укључујући биолошке експерименте, (iii) намерно проузроковање сувишне патње, тешких телесних повреда или нарушавање здравља, (iv) обимна разарања и присвајање имовине који се не могу оправдати војном потребом и који су извршени незаконито и безобзирно, (v) присиљавање ратног заробљеника или другог заштићеног лица да служи у непријатељским снагама, (vi) намерно лишавање ратног заробљеника или другог заштићеног лица права на праведно и редовно суђење, (vii) незаконито протеривање или пресељавање или незаконито затварање; и (viii) узимање талаца. б. Друга озбиљна кршења закона и обичаја који важе за међународни оружани сукоб, а призната су као таква према међународном обичајном праву, укључујући, између осталог, неко од следећих дела: (i) намерно усмеравање напада против цивилног становништва или против појединачних цивилних лица која нису директно умешана у сукобе, (ii) намерно усмеравање напада на цивилне објекте, тј. објекте који нису војни циљеви, (iii) намерно усмеравање напада на особље, инсталације, материјале, јединице или возила укључена у хуманитарну помоћ или мировну мисију у складу са Повељом Уједињених нација, све док имају права на заштиту која се пружа цивилима или цивилним објектима на основу међународног права за оружане сукобе, (iv) намерно започињање напада знајући да ће такав напад проузроковати случајни губитак живота или повреде цивила или штету на цивилним објектима или велику, дуготрајну и озбиљну штету по животну средину која би очигледно била несразмерна у односу на конкретну и непосредну укупну очекивану војну предност, (v) напад или бомбардовање, било којим средствима, градова, села, боравишта или грађевина који нису брањени и који нису војни циљеви, (vi) убиство или рањавање војника који је положио оружје и немајући више средства за одбрану, предао се по сопственом избору, (vii) злоупотреба заставе за примирје, заставе или војног обележја и униформе непријатеља или Уједињених нација, као и препознатљивих амблема Женевских конвенција, а која је довела до смрти или тешких телесних повреда, (viii) непосредно или посредно пресељење дела свог становништва од стране окупационе силе на територију коју је она окупирала, или измештање или пресељење целокупног или дела становништва окупиране територије у оквиру или изван ове територије, (ix) намерно усмеравање напада на верске, образовне, уметничке, научне или добротворне објекте, историјске споменике, болнице и места где се сакупљају болесни и рањени, под условом да нису војни циљеви, (x) подвргавање лица која су под влашћу непријатељске стране физичком сакаћењу или медицинским или научним експериментима било какве врсте, а који

нису оправдани медицинским, стоматолошким или болничким лечењем те особе нити су изведени у његовом интересу, а могу да проузрокују смрт или озбиљно угрожавање здравља те особе или особа, (xi) убиство или рањавање лица која припадају непријатељском народу или армији, на подмукао начин, (xii) изјава да се према непријатељу неће поступати с милошћу, (xiii) уништавање или одузимање имовине непријатеља, изузев ако је такво уништавање или одузимање имовине неизбежно за потребе рата, (xiv) објава укидања, престанка или неприхватања пред судом права и учешћа држављана непријатељске стране, (xv) приморавање држављана непријатељске стране да учествују у ратним операцијама усмереним против њихове земље, чак и ако су били у служби зараћене стране пре почетка рата, (xvi) пљачкање града или места, чак и када су иста заузета нападом, (xvii) употреба отрова или средстава која у себи садрже отровне супстанце, (xviii) употреба загушљиваца, отровних или других гасова, као и сличних течности, материјала или справа, (xix) коришћење муниције која се лако распрскава и шири у људском телу, као што су меци са чврстом чауром која не покрива у целисти средину метка и/или је покривена, али са засецима, (xx) употреба оружја, пројектила, материјала и метода ратовања који су такве природе да узрокују површинску повреду или непотребну патњу, или који својствено без разлике крше међународно право у оружаном сукобу, ако је употреба таквог оружја, пројектила, материјала и метода ратовања призната као незаконита по међународном обичајном праву, (xxi) повреде личног достојанства, нарочито увредљиви и понижавајући поступци, (xxii) силовање, сексуално ропство, присиљавање на проституцију, присилна трудноћа, присиљавање на стерилизацију, или неки други облик сексуалног насиља који такође представља озбиљно кршење Женевских конвенција, (xxiii) искоришћавање присуства цивила или другог заштићеног лица да се одређена места, области или војне снаге заштите од војних операција, (xxiv) намерно усмеравање напада на објекте, материјал, медицинске јединице и транспорт и на службенике који користе препознатљиве амблеме Женевске конвенције у складу са међународним правом, (xxv) намерно изгладњавање цивила као метод ратовања ускраћивањем истима предмета који су неопходни за њихово преживљавање, укључујући намерно спречавање дељења помоћи како је предвиђено Женевским конвенцијама, (xxvi) регрутовање или уписивање деце млађе од петнаест година у националне оружане снаге или њихово коришћење за активно учешће у непријатељствима. ц. У случају оружаног сукоба који није међународног карактера, озбиљна кршења члана 3 заједничког за четири Женевске конвенције од 12. 8. 1949. године, укључујући било које од следећих дела извршених над лицима која не учествују активно у непријатељствима, укључујући припаднике оружаних снага који су положили своје оружје и оне који су онеспособљени за борбу услед болести, рањавања, притвора или другог разлога: i) насиље над

животом и телом, нарочито све врсте убистава, сакаћења, свирепог поступања и мучења, ii) повреде личног достојанства, нарочито увредљиво и понижавајуће поступање, iii) узимање талаца, iv) изрицање казни и извршавање смртне казне без претходног суђења од стране редовног установљеног суда и пропраћеног свим судским гаранцијама које се опште сматрају неопходним. д. Друге озбиљне повреде закона и обичаја који важе за оружане сукобе који нису међународног карактера, а који су признати као такви у међународном обичајном праву, укључујући, између осталог, неко од следећих дела: i) намерно усмеравање напада на цивилно становништво као такво или на појединачне цивиле који не учествују непосредно у непријатељствима, ii) намерно усмеравање напада на објекте, материјал, медицинске јединице и транспорт, и на службенике који користе препознатљиве амблеме Женевске конвенције у складу са међународним правом, iii) намерно усмеравање напада на особље, инсталације, материјал, јединице или возила укључена у хуманитарну помоћ или мировну мисију у складу са Повешом Уједињених нација, све док имају права на заштиту која се пружа цивилима или цивилним објектима на основу међународног права за оружане сукобе, iv) намерно усмеравање напада на верске, образовне, уметничке, научне или добротворне објекте, историјске споменике, болнице и места где се сакупљају болесни и рањени, под условом да нису војни циљеви, v) пљачкање града или места, чак и када су иста заузета нападом, vi) силовање, сексуално ропство, присиљавање на проституцију, принудна трудноћа, присиљавање на стерилизацију, и неки други облик сексуалног насиља који такође представља озбиљно кршење члана 3 који је заједнички за четири Женевске конвенције, vii) регрутовање или уписивање деце млађе од петнаест година у националне оружане снаге или њихово коришћење за активно учешће у непријатељствима, viii) наређивање пресељења цивилног становништва из разлога који се тичу сукоба, изузев ако се ради о безбедности цивила или ако неизбежни војни разлози то захтевају, ix) убиство или рањавање лица која припадају непријатељском народу или армији, на подмукао начин, x) објава да се према непријатељу неће поступати с милошћу, xi) подвргавање лица која су под влашћу непријатељске стране физичком сакаћењу или медицинским или научним експериментима било какве врсте, а који нису оправдани медицинским, стоматолошким или болничким лечењем те особе нити су изведени у његовом интересу, а могу да проузрокују смрт или озбиљно угрожавање здравља те особе или особа, xii) уништавање или одузимање имовине непријатеља, изузев ако је такво уништавање или одузимање имовине апсолутно неопходно за потребе сукоба, xiii) употреба отрова или средстава која у себи садрже отровне супстанце, xiv) употреба загушљиваца, отровних или других гасова, као и сличних течности, материјала или справа, xv) коришћење муниције која се лако распрскава и шири у људском телу, као што су меци са чврстом чауром која не покрива у целисти средину метка и/или је покривена, али са засецима.”

У ставу 2. овог члана наглашено је да „[ч]лан 14 став (1) тачка (ц) и тачка (д) примењују се на оружане сукобе који нису међународног карактера, а не примењују се на ситуације унутрашњих немира и напетости, као што су побуне, појединачна и спорадична дела насиља или друга дела сличног карактера. Примењују се на оружане сукобе који се одвијају на територији државе у којој постоји продужени оружани сукоб између органа власти и организованих оружаних група или између таквих група.”

Ове одредбе нису идентичне одредбама тзв. Кривичног закона који се примењује на територији Покрајине, имајући у виду да се у том тзв. закону задржала позиција претходног законског уређења ове области и више категорија ратних злочина – тако да овај акт предвиђа: ратне злочине којима се озбиљно крше Женевске конвенције (члан 150), ратне злочине који озбиљно крше законе и обичаје ратовања у међународном праву (члан 151), ратне злочине који озбиљно крше члан 3 Женевских конвенција (члан 152), ратне злочине који озбиљно крше законе и обичаје применљиве у оружаним сукобима који нису међународног карактера (члан 153) и друга кривична дела.

Само кратак приказ прописа који се могу применити указује да је тешко утврдити које се материјално кривично право примењује и да ли је, искључиво, била могућа примена Кривичног закона СФРЈ и СРЈ без обзира на становиште да се неки други тзв. закони могу сматрати повољнијим за оптужено лице, посебно за оптужено лице српске националности.

Меродавно њроцесно њраво

У контексту примене процесног права, евидентно је да су се пред различитим судским и квази-судским органима примењивала различита правила поступка (примењују се закони, или тзв. законски акти усвојени од самопрокламованих органа власти³⁰, правила поступка устројена правилником о поступку и доказима или друга нормативна акта). Конфузија правила која се примењују у различитим поступцима последица је утврђивања различитих јурисдикција за поступања у поступцима ратних злочина извршених на територији АП Косово и Метохија. На територији Покрајине, кривични поступак у суђењима за ратне злочине до априла 2004. године вођен је углавном према Закону о кривичном поступку који је био на снази 29. марта 1989. године, тј. Закону о кривичном поступку бивше Југославије, али су многа текућа питања за чије се решење указала потреба била регулисана уредбама специјалног представника генералног секретара УН, уз примену међународних норми.

³⁰ Године 2003. усвојен је и тзв. Привремени закон о кривичном поступку.

Фазе суђења за рајне злочине на теријорији Покрајине 1999–2023.

Да би се једноставније представила суђења за ратне злочине на територији АП Косово и Метохија од стране локалних квазисудских органа, анализу ћемо поделити на неколико временских периода и три дела, те ће она бити детаљно анализирана у другом делу овог рада. У овом делу рада указаћемо на период прве три године вођења поступака за ратне злочине, и то на основу података достављених и анализираних у Извештају ОЕБС-а за 2022. годину, за период до 2018. године и период до 2023. године (уз приказ броја лица српске националности лишених слободе у 2023. и 2024. години).

Први период суђења од 1999. до 2002. године карактерише различито поступање локалних тужилаца и чланова већа и међународних тужилаца и већинских чланова судских већа у погледу квалификације кривичног дела и до одлуке о кривици или казни. У предметима у које су се укључили међународни тужиоци или судије позиција оптужених припадника српске националне заједнице била је у највећем броју случајева таква да се могао очекивати другачији исход суђења. У супротном, локални (албански) тужиоци и чланови већа су са лакоћом квалификовали кривична дела, укључујући, парадоксално, и кривично дело геноцида, и осуђивали оптужена лица српске националности. Поступци који су започети, вођени или окончани у периоду од 1999. до 2002. године, и који ће бити детаљно приказани у другом делу рада, анализирани су на основу доступних извора података³¹ и на основу њих се може закључити да су се након укључивања међународних тужилаца и судија у кривичне поступке кривична дела другачије квалификовала, утврђивали и прихватили други докази и да је доношена коначна одлука била другачија од одлуке коју су доносили локални представници тзв. правосуђа у првостепеном суђењу. Од осамнаест предмета у овом периоду, шеснаест је вођено против лица српске националности, а у већем броју случајева дошло је до доношења ослобађајуће одлуке или смањења казне. То су предмети против оптужених: Драгана Николића, Мирослава Вучковића,

³¹ Извештај ОЕБС Мисије на Косову, Одељења за људска права и владавину права, Секције за праћење правног система, објављен септембра 2022. године. <https://www.osce.org/files/f/documents/8/0/12551.pdf>; Извештај Организације за европску безбедност и сарадњу, Одељења за људска права и заједнице, Суђења за ратне злочине на Косову: оцена десетогодишњег периода 1999–2009. <https://www.osce.org/files/f/documents/8/7/68571.pdf>; Извештај Фонда за хуманитарно право, Суђења за етнички мотивисана кривична дела и ратне злочине на Косову, 2007. године. <https://hlc-kosovo.org/storage/app/media/PUBLIKIMET%20D.D/Trials%20for%20ethnicaly%20motivated%20crimes%20and%20war%20crimes%20in%20Kosovo%20-%20report%20for%202007.pdf>; Фонд за хуманитарно право на Косову. Извештај за 2023. годину – Почетак нове фазе у суђењима за ратне злочине, 2024. <https://hlc-kosovo.org/storage/app/media/Kosovo%20report%202023%20ALB%20SRB%20ENG.pdf>

Божура Бишевца, Милоша Јокића, Божидара Стојановића, Агима Ајетија (припадник ромске заједнице), Игора Симића (предмет против Симића и других), Радована Апостоловића (предмет против Апостоловића и других), Саве Матића, Момчила Трајковића, Богољуба Мишића, Стојана Јовановића, Александра Младеновића, Веселина Бешовића и Саше Ђрковића. У осталим предметима потврђене су или су пооштрене изречене казне, као и једном малолетном лицу коме је изречена васпитна мера (Малолетник „3”).

Током другог периода, од 2002. до 2018. године, локалним тзв. правосудним институцијама постепено су преношене различите одговорности, али не, како се истиче, и одговорност за питања ратних злочина. У Извештају ОЕБС-а Мисије на Косову наводи се да је „УНМИК идентификовао око 1.187 дела наводних ратних злочина проистеклих из сукоба, које је предао ЕУЛЕКС-у, а још 50 предмета је предато за подизање оптужнице. Треба напоменути да је Мисија Организације за европску безбедност и сарадњу на (ОЕБС) имала великих проблема да добије поуздане статистичке податке о предметима ратних злочина у овом десетогодишњем периоду, због тога што су у овој области ангажовани различити органи и институције али и због чињенице да не постоји релевантна централизована база података.”

У поступцима за ратне злочине у другом периоду, од 2002. до 2018. године, бележе се поступци против лица албанске националности, бивших припадника тзв. ОВК и против одређеног броја лица српске националности за кривично дело ратних злочина. У основи, поступци против бивших припадника тзв. ОВК не укључују жртве српске националности већ албанске, изузев у предметима у којима су „српске жртве” више „индиректне” жртве према локацијама где су вршена дела или уз „примарне” жртве албанске националности. Већи број предмета против лица албанске националности у овом периоду имало је за циљ и да у статистичким подацима укаже како су, првенствено, поступци за разне злочине вођени против лица албанске националности, што је, као што ће бити евидентно у трећем посматраном периоду, створити лажну слику или илузију о разлозима за вођење поступка за ратне злочине који су се водили на територији Покрајине. У другом делу рада се анализира седам поступака покренутих против већег броја лица српске националности оптужених за кривично дело ратних злочина, и то у предметима против Вукмира Цветковића, Слободана Мартиновића и других, Зорана Колића, Александра Булатовића, Јовице Дејановића, Ђорђа Бојковића, Ивана Радивојевића и Оливера Ивановића и других.

Последњи посматрани период покретања и вођења поступака у предметима за ратне злочине на територији Покрајине, а након преноса надлежности од стране ЕУЛЕКС-а на локалне тзв. правосудне органе, карактеришу масовна хапшења припадника српске националности, измене тзв. законодавног оквира и омогућавање вођења поступка за ратне злочине

у одсуству окривљених,³² и експоненцијални пораст броја предмета који је, неминовно, довео до незадовољства и притиска на све чланове српске заједнице који се, готово свакодневно, лишавају слободе и којима се по аутоматизму одређује мера притвора.

Од оснивања тзв. Специјалног одељења при тзв. Основном суду у Приштини, јануара 2019. године, покренута су двадесет два судска поступка у вези са предметима ратних злочина на територији Косова и Метохије. До краја 2023. године, пет од ових предмета је правоснажно окончано. Само током 2023. године ово тзв. одељење је примило петнаест оптужница за ратне злочине на Косову.³³

Овај период карактеришу и *хашења и ѡријварања лица српске националности збој ѡстојања основане сумње да су извршила кривично дело рајни злочин ѡројив цивилној сѡановништва* или друга кривична дела у вези са ратним злочинима: Зоран Ђокић, расељено лице из Пећи, ухапшен је 1. фебруара 2019. године, Златан Крстић, расељено лице из Урошевца, ухапшен је 13. априла 2019. године, Горан Станишић, расељено лице из Липљана, ухапшен је 19. јула 2019. године, Ненад Арсић, расељено лице из Чаглавице, ухапшен је 22. октобра 2019. године, Светомир Бачевић, расељено лице из Пећи, ухапшен је 22. децембра 2020. године, Душан Арсић, расељено лице из Матичана (Приштина), ухапшен је 8. децембра 2021. године, Часлав Јолић, расељено лице из Истока, ухапшен је 2. јуна 2022. године, Милорад Ђоковић, повратник у Витомирицу, ухапшен је 27. јуна 2022. године, Екрем Бајровић, расељено лице из Пећи, ухапшен је 19. октобра 2022. године, Гаврило Милосављевић, расељено лице из Истока, ухапшен је 1. децембра 2022. године, Слађан Трајковић, припадник МУП Србије и тзв. Косовске полиције, ухапшен је 15. децембра 2022. године, Златко Арсић из Косовске Каменице, припадник тзв. Косовске полиције, ухапшен је 7. марта 2023. године, Драгиша Миленковић из Сушице код Грачанице ухапшен је 21. јуна 2023. године, Момир Пантић, расељено лице из Истока, ухапшен је 4. августа 2023. године, Жарко Зарић, повратник у село Љубожда, ухапшен је 4. августа 2023. године, Илија Елезовић из Косовске Митровице ухапшен је 20. септембра 2023. године, Драган Миловић из Звечана ухапшен је 20. септембра 2023. године, Зоран Костић из Прилужја ухапшен је 20. септембра

³² Средином августа, тачније 17. августа 2022. године, објављен је тзв. Законик о кривичном поступку (08/Л–032), који је ступио на снагу шест месеци од објављивања. Члан 303 прописује и могућност одржавања суђења у одсуству. Измене су начињене и јула 2019. године Законом (06/Л–091) и овим изменама је први пут омогућено суђење у одсуству за кривична дела против међународног хуманитарног права и међународног кривичног права учињена у периоду од јануара 1990. до јуна 1999. године.

³³ Фонд за хуманитарно право на Косову. Извештај за 2023. годину – Почетак нове фазе у суђењима за ратне злочине, 2024. <https://hlc-kosovo.org/storage/app/media/Kosovo%20report%202023%20ALB%20SRB%20ENG.pdf>

2023. године, Милош Плешковић, расељено лице из Призрена, ухапшен је 29. септембра 2023. године, Живко Вукановић, расељено лице са пребивалиштем у Бару (Црна Гора), ухапшен је 30. септембра 2023. године, Томица Бојковић из Прилужја ухапшен је 1. октобра 2023. године, Шаћир Луфтија, расељено лице из Горе, ухапшен је 14. октобра 2023. године, Славиша Недељковић из Неволана (Вучитрн) ухапшен је 18. октобра 2023. године, Живорад Нешић из Вучитрна ухапшен је 4. марта 2024. године, Јусуф Шиљак ухапшен је 27. априла 2024. године, Драган Цветковић, Драган Ничић, Милош Шошић и Слободан Јефтић, сви из Пасјана, и Ненад Стојановић из Бошча, ухапшени су 3. августа 2024. године, а Томислав Пантић, расељено лице из Истока, ухапшен је 12. септембра 2024. године.

Закључак

Аутор је у раду покушао да представи нормативни и функционални оквир у коме се одвијају поступци за ратне злочине против припадника српске националности са нагласком на последњу фазу која се реализује кроз уступања предмета са ЕУЛЕКС-а на тзв. локалне органе правосуђа на територији Косова и Метохије. Поред указивања на примену различитих нормативних аката, материјално-правног и процесно-правног карактера, и без указивања на садржаје оптужби и одлука, довољно је закључити да се период суђења за ратне злочине у Покрајини може поделити на више фаза.

Прву фазу, коју смо у раду означили трогодишњим периодом, карактерише учешће локалних тужилаца и чланова Већа у кривичним поступцима, арбитрарност у поступању, дискриминација по основу етничке припадности, прихватање и утврђивање „доказа” и „истине”, и кажњавање за кривична дела која су, у основи, могла да буду квалификована као ратни злочини (или као друга кривична дела, чак се судило и за кривично дело геноцида). Укључивање међународних тужилаца и судија, мешовита или већински међународна Већа довела су до доношења другачијих одлука у другом степену (или поновљеном првостепеном поступку) и, у великом броју предмета према окривљеним лицима српске националности, до ослобађајућих пресуда.

Другу фазу, у којој се откривање ратних злочина базира на основуј улози УНМИК-а и, нешто касније, ЕУЛЕКС-а, карактерише не толики број покренутих поступака већ чињеница да је УНМИК пренео ЕУЛЕКС-у потенцијалних 1.187 предмета ратних злочина, а да је касније ЕУЛЕКС преузео око 900 предмета ратних злочина. У овој фази се процесуира и одређени број припадника албанске заједнице (превасходно бивши припадници ОВК), али се у овим поступцима не појављују жртве ратних злочина српске националности или су оне, тек узгредно, део корпуса примарних жртава албанске националности. У тим поступцима, такође, постоје предмети који

су завршени, парадоксално, ослобађајућим пресудама иако су постојали бројни докази о кривизи оптужених лица.

У трећој фази бележи се притисак на чланове српске заједнице кроз бројна привођења, хапшења и притварања лица осумњичених за ратне злочине против цивилног становништва. Иако у раду нису наведена сва имена окривљених лица српске националности, што и није био предмет посебне анализе, аутор је желео да на основу чињеница које обележавају поступање у последње две године укаже са каквом врстом институционалног притиска и прогона се суочавају припадници српске заједнице на територији Покрајине.

Осећај несигурности и арбитрарности у поступању од стране тзв. органа правосуђа у Покрајини несумњиво показује да се у последње време спроводи институционални прогон српске заједнице кроз покретање и вођење поступака за ратне злочине. Поступци су бројни, а докази, најчешће искази „сведока”, који сада, четврт века касније, откривају истину о догађајима у којима су се вршиле радње које могу чинити кривично дело ратних злочина. Будући да се ради о предметима ратних злочина, као казне најчешће се изричу лишавање слободе и обавезно одређивање притвора.

Не оспоравајући ни у ком случају потребу да се сви извршени ратни злочини расветле, а да се кривци казне, што потврђује и чињеница да се пред великим бројем правосудних и квази-судских органа воде кривични поступци за ратне злочине поводом догађаја на простору Косова и Метохије, у периоду од почетка 1998. године до краја 1999. године, несумњиво је да се у последњем периоду врши институционални притисак на све чланове српске заједнице, јер, практично, свако ко живи и ради или покушава да оствари одређена статусна или имовинска права, може да се нађе у позицији окривљеног за ратне злочине.

Неретко, или прецизније, веома често, дешава се да се оптужбе или изјаве сведока и покретање поступака за ратне злочине везује за решавање одређеног имовинског права припадника српске заједнице (спречавање узурпације имовине, остваривање одређеног имовинског права, несасгласност за продају имовине и сл.) или пак само за појављивање припадника српске националности на територији села, места, општине са које је протеран или коју је морао да напусти.

Покрећу се поступци против припадника српске заједнице који никада нису напуштали своје место пребивалишта и за које се сада, двадесет пет година након догађаја, открива учешће у радњама које се карактеришу као ратни злочини, и то против лица која су на измаку осме деценије живота, која су болесна или у терминалној фази болести. Покрећу се поступци против лица која су била активна у тзв. полицијској служби на Косову и која су, у сваком случају, пре заснивања радног односа морала да буду предмет безбедносне процене.

Сваки припадник српске заједнице потенцијални је окривљени за ратне злочине извршене на територији АП Косово и Метохија, уколико за то постоји одређени разлог, институционални механизам се готово по аутоматизму покреће, а права окривљених лица представљају недостижни идеал у очувању личности, физичког и психичког интегритета и идентитета. Институционални прогон је преузео примат утврђивању индивидуалне кривичне одговорности и кривице окривљеног лица за које год кривично дело, посебно за ратне злочине као једно од најтежих међународних кривичних дела.

Литература

- Војно-технички споразум између Међународних безбедносних снага (КФОР) и влада Савезне Републике Југославије и Републике Србије, закључен у Куманову (Република Македонија) дана 9. јуна 1999. године. <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/?id=19947>
- Димитријевић, Н. (2024). Реаговање и планови руководства Србије и Црне Горе током косовско-метохијске кризе (17–19. март 2024). *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, LIV (1), 197–211. <https://doi.org/10.5937/zrffp54-45097>
- Ђорђевић, Ђ. (2011). *Кривично право – њоседни геос*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Закон о организацији и надлежности државних органа у поступку за ратне злочине. *Службени гласник РС*, бр. 67/2003-4, 135/2004-71, 61/2005-7, 101/2007-10, 104/2009-4, 101/2011-272 – др. закон, 6/2015-7, 10/2023-4.
- Извештај Организације за европску безбедност и сарадњу, Одељења за људска права и владавину права, Секција за праћење правног система, септембар 2002. године. <https://www.osce.org/files/f/documents/8/0/12551.pdf>
- Извештај Организације за европску безбедност и сарадњу, Одељења за људска права и заједнице, Суђења за ратне злочине на Косову: оцена десетогодишњег периода 1999–2009, 2010. <https://www.osce.org/files/f/documents/8/7/68571.pdf>
- Извештај Фонда за хуманитарно право, Суђења за етнички мотивисана кривична дела и ратне злочине на Косову, 2007. година. <https://hlc-kosovo.org/storage/app/media/PUBLIKIMET%20D.D/Trials%20for%20ethnically%20motivated%20crimes%20and%20war%20crimes%20in%20Kosovo%20-%20report%20for%202007.pdf>
- Кривични закон СФРЈ (Кривични закон СРЈ, Основни кривични закон). *Службени лист СФРЈ*, бр. 44/76, 46/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90 и 54/90, *Службени лист СРЈ*, бр. 35/92, 16/93, 31/93, 37/93, 24/94 и 61/01, *Службени гласник РС*, број 39/03.
- Кривични закон тзв. Косова. <https://old.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Krivicni%20zakoni.pdf>
- Кривични законик. *Службени гласник РС*, бр. 85/2005-30, 88/2005-51 – исправка, 107/2005-171 – исправка, 72/2009-53, 111/2009-36, 121/2012-3, 104/2013-3, 108/2014-3, 94/2016-7, 35/2019-3, 94/2024-390.

Последице за рајне злочине иројив ириадника срске заједнице на територији АП Косово и Метохија у периоду 1999–2023. године (I гео)

Лазаревић, Љ. (2000). *Кривично право – посебни гео*. Београд: Савремена администрација.

Међународни кривични трибунал за бившу Југославију. <https://www.icty.org/bcs/o-mksj>
Привремени закон о кривичном поступку (2003). https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/04serbian/SC2003regs/RSC2003_26_PCPCintranet.pdf

Резолуција 1244 СБ УН, Resolution 1244 (1999). Adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999. <https://digitallibrary.un.org/record/274488?v=pdf>

Специјализована већа, Специјално тужилаштво тзв. Косова у Харт. <https://www.scp-ks.org/sr>

Статут Међународног кривичног трибунала за бившу Југославију. https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_bcs.pdf

Стојановић, З. (2017). *Коментар Кривичног законика*. Београд: Службени гласник. тзв. Закон о Специјализованом тужилаштву и Већима. https://www.scp-ks.org/sites/default/files/public/05-l-053_a.pdf

Тужилаштво за ратне злочине. <https://www.tuzilastvorz.org.rs/sr/предмети>

Уредба бр. 1999/24 о закону који се примењује на Косову. https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/04serbian/SC1999regs/RSC1999_24.pdf

Уредба УНМИК-а бр. 2000/6 о постављењу и разрешењу међународних судија и међународних тужилаца из службе. https://www.atk-ks.org/wp-content/uploads/2017/07/Uredba_2000_06.pdf

Уредба УНМИК-а бр. 2000/34 о допуни Уредбе УНМИК-А бр. 2000/6. https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/04serbian/SC2000regs/RSC2000_34.pdf

Уредба УНМИК-а 2003/25 о Привременом кривичном закону Косова (ПКЗК) од 6. јула 2003. https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/04serbian/SC2003regs/RSC2003_25.pdf

Фонд за хуманитарно право на Косову. Извештај за 2023. годину – Почетак нове фазе у суђењима за ратне злочине, 2024. <https://hlc-kosovo.org/storage/app/media/Kosovo%20report%202023%20ALB%20SRB%20ENG.pdf>

Marty, D. (2011). Inhuman Treatment of People and Illicit Trafficking in Human Organs in Kosovo. https://www.scp-ks.org/sites/default/files/public/coe_1.pdf

Zdravko V. GRUJIĆ

University of Priština in Kosovska Mitrovica

Faculty of Law

Kosovska Mitrovica (Serbia)

War Crimes Proceedings Against Members of the Serbian Community in the Territory of the Autonomous Province of Kosovo and Metohija from 1999 to 2023 (Part I)

Summary

War crimes proceedings in the territory of the AP of Kosovo and Metohija were initiated as early as the end of 1999 and to this day characterize the relationship of the provisional

institutions of self-government in the province and, somewhat later, self-proclaimed institutions and various organizational forms of the so-called judicial system towards the Serbian community, both as individuals and as a Serbian national collectivity and identity. Considering that in a large number of cases in these proceedings the nationality of prosecutors and judges was sufficient to predict the outcome of the case, the evidence presented and the judicial “truth” established in various proceedings aimed not only at punishing the accused, but also at intimidating and collectively criminalizing members of the Serbian community who live or have lived on the territory of the Autonomous Province of Kosovo and Metohija.

The one-sided and ethnically motivated approach and influence of prosecutors and quasi-judicial bodies that are actually, locally or functionally competent for conducting criminal proceedings for war crimes were, to some extent, reduced in situations where foreign (international) prosecutors and judges were involved in the cases that were being conducted. As expected, the changed ethnic structure within the so-called judicial system led to decisions that denied or downplayed the previously “established” practice of punishing those accused of war crimes (members of the Serbian community).

However, although the role of international representatives of UNMIK and EULEX in the work of the so-called judicial bodies in the province can be observed, analyzed, and reviewed from different perspectives, the fact is that in the last few years, when there was a complete transfer of the cases to the so-called specialized judicial bodies in war crimes proceedings, the pressure on individuals accused of committing war crimes or the Serbian collectivity becomes something that could be called institutional ethnic persecution. In the paper, the author points out the different phases of the “creation” of the so-called judicial system competent for war crimes proceedings, and other bodies that are actually responsible for conducting these proceedings for war crimes committed on the territory of the province; the different approach to members of the Serbian community as defendants and victims of war crimes, focusing the analysis on the current situation in which, practically, every member of the Serbian community, if he lives or has a certain right (or property) in the territory of the province, can be considered a “suitable target” for initiating war crimes proceedings.

Keywords: war crimes; AP of Kosovo and Metohija; Serbian community.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторско-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).